Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 2 (103)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 2 (103)

ISSN (Print): 2663-7642
ISSN (Online): 2707-4463

УДК 82.09:82-312.2/.312.9
DOI 10.35433/philology.2 (103).2024.42-52

ПОЕТИКА МІСТИЧНОГО В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

О. О. Юрчук[*], О. В. Чаплінська[**]

У статті з'ясовано, що поняття містичного в сучасному літературознавстві вживається у вузькому та широкому значеннях. Початки інтеграції містичного компонента в літературний твір сягають Середньовіччя, коли фундаментальне unio mystica виконувало функцію орієнтира для мистецькописьменницької діяльності. Відповідно до західноєвропейської середньовічної традиції в розумінні містичного домінували пошуки притулку в споглядданні Письма чи потреби насолоди внутрішніми ритмами душі, яка перебуває в стані благодаті, тож література трактувалась як засіб фіксації містичного досвіду. Установлено, що формування широкої дефініції містичного відбулося внаслідок звільнення від релігійно-філософських смислових навантажень і набуття пріоритетності антропологічно-психологічних й естетико-символічних тенденцій. Містичне в літературному творі репрезентовано двома способами: перший передбачає зображення його як герметичної системи (містичне як складова авторської свідомості), другий апелює до створення такої образності й подієвості, у яких ірраціональне не піддається сумніву (містичне затребуване читачем і закорінене в його (під)свідомості). Рецепція містичного в різних літературних жанрах дала підстави ствердити, що містика трансформувалась у літературний метажанр, а містичне – у категорію метапоетики (О. Червінська). Визначено, що поняття фантастичного є родовим до поняття містичного. Спільним для них стали мотив таємниці, віра в надприродне, ірраціоналізм як спосіб пізнання дійсності, що ґрунтується на створенні атмосфери нагнітання страху перед невідомим. Якщо фантастичне передбачає цілеспрямоване вигадування, то містичне визначається об'єктивністю. Констатовано, що містичне може виконувати як деструктивну, так й апотропеїчну функцію, а основними рисами містичного художнього дискурсу є міфологічність, амбівалентність і філософічність. У процесі інтерпретації літературного твору містичне виражає його ідейно-символічний сенс, що репрезентований через символи, яким властивий міфопоетичний характер: числова символіка, кольорова символіка й

[*] *доктор філологічних наук, доцент,*
завідувач кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання
(Житомирський державний університет імені Івана Франка),
yurchuk1980@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2028-9211
[**] *кандидат філософських наук, доцент*
кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання
(Житомирський державний університет імені Івана Франка),
chaplinskay@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9702-6906

комплекс символів, що пов'язані з містичними мотивами конкретної містичної культурної традиції.

Ключові слова: *містичне, фантастичне, надприродне, поетика містичного.*

THE POETICS OF THE MYSTICAL IN FICTION: THEORETICAL ASPECT

Yurchuk O. O., Chaplinska O. V.

The article determines that the concept of the mystical in contemporary literary studies is viewed upon in both narrow and broad senses. The beginnings of the integration of the mystical component into literary works date back to the Middle Ages, when the fundamental unio mystica served as a guiding principle for artistic and literary activities. According to the Western European medieval tradition, the understanding of the mystical was dominated by the search for refuge in the contemplation of Scripture or the need for the enjoyment of the inner rhythms of the soul in a state of grace, thus literature was regarded as a means of capturing mystical experience. The paper establishes that the formation of a broad definition of the mystical occurred as a result of liberation from religious-philosophical connotations and the gaining of priority by anthropological-psychological and aesthetic-symbolic tendencies. The mystical in a literary work is represented in two ways: the first one involves depicting it as a hermetic system (the mystical as a component of the author's consciousness), and the second one appeals to the creation of imagery and events where the irrational is not subject to doubt (the mystical is demanded by the readers and rooted in their (sub) consciousness).

The reception of the mystical in various literary genres has affirmed that mysticism has transformed into a literary metagenre, and the mystical into a category of metapoetics (O. Chervinska). The article determines that the concept of the fantastic is a genus to the concept of the mystical. They share the motif of mystery, belief in the supernatural, and irrationalism as a means of understanding reality, based on creating an atmosphere of intensifying fear of the unknown. While the fantastic item involves deliberate invention, the mystical thing is characterized by objectivity. It has been noted that the mystical can serve both destructive and apotropaic functions, and the main features of mystical artistic discourse are mythological, ambivalent, and philosophical ones. In the process of interpreting a literary work, the mystical expresses its ideological-symbolic meaning, represented through symbols having a mythopoetic character: numerical symbolism, color symbolism, and a complex of symbols associated with the mystical motifs of a specific mystical cultural tradition.

Keywords: *mystical, fantastic, supernatural, poetics of the mystical.*

Постановка проблеми. Містика як "схоластика серця, діалектика почуття" (Й. Ґете) стала важливою складовою літературних творів. Від найдавніших часів у них вдало використовували художні засоби містики, містичні сюжети, теми, образи тощо. Час від часу містичний простір художньої літератури виконував функцію лакмусового папірця, фіксуючи поширеність "втаємниченої ідіостилістики" (Т. Бовсунівська), існування в "передчутті жахливої фатальності" (Р. Каюа). Тоді в ньому закарбовувалися різні типи містичного, котрі актуалізували доволі широку амплітуду емоційних регістрів читача: "від екзальтацій до роздратування" (О. Корабльов). Якщо в художньому творі містичне не втрачає своєї актуальності, то в літературознавчих дослідженнях містичного й досі помічаємо труднощі та дискусійність.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Інтерес до містичного спостерігається здавна, що зумовлено його затребуваністю на всіх рівнях буттєвості людини. Осмислення цього феномену відбувалось у різних галузях наукового пізнання. У сучасному українському літературознавстві дослідження містичного представлено в напрацюваннях О. Вещикової, Н. Висоцької, О. Галич, О. Гольник,

Л. Зелінської, Т. Єфименко, І. Качуровського, О. Корабльова, Н. Мафтин, Р. Мниха, О. Червінської та інших. І хоча впродовж останніх десятиріч з'явилася низка ґрунтовних праць: від колективної монографії "Поетика містичного" до окремих дисертаційних досліджень (наприклад, О. Вещикової [2]), усе ж зазначений феномен потребує й надалі пильної літературознавчої уваги.

Мета статті – дослідити ґенезу й семантичні особливості містичного в літературознавстві.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Генетична належність до релігійного спектру в поєднанні з онтологічно-естетичною складовою зумовлюють розуміння "поетики містичного" в літературі як змінної величини, "параметри котрої визначаються загальним Zeitgeist – настроєм і духом епохи" [3: 3]. Містичне світовідчуття балансує в просторі опозицій сакральне / профанне, раціональне / ірраціональне. Репрезентація містичного спостерігається більшою або меншою мірою в кожному історичному періоді розвитку літератури, адже "пульсація містичних мотивів у літературних творах як лонгітюдно-художнє та культурологічне явище" [5: 9] демонструє вагомість ірраціонального в бутті людини. Поява містичної літератури або літератури під містичним впливом сягає Середньовіччя, коли інтеграція містичної складової в літературний твір була обумовлена формуванням релігійної свідомості в межах відповідної епістеми, тобто "історичного a priori" (М. Фуко). Тоді вона виявлялася в сугестивному потенціалі ліричного "одкровення" чи в специфічній медитації.

Атмосфера містичного в літературному творі досягалася завдяки тому, що домінувала орієнтація на знаки-характеристики містичного релігійного досвіду. Етимологічно лексема 'містичний' зводиться до грецького μυστικος "містерійний, виголошуваний у містеріях", що пов'язано із μυστήριο "таємниця, таїнство" й відсилає до μόω "закриваю очі, губи", "переконливо не з'ясоване" [6 : 483]. Р. Мних звернув увагу, що етимологія лексеми 'містика' "вказує на те, що закріплений у цьому понятті сенс пов'язаний із таким чуттєвим досвідом, котрий здобувається людиною при "закритих очах, вухах і роті"" [13: 47] (мається на увазі подієвість давньогрецьких практик містерій). Якщо шляхи досягнення фундаментального unio mystica різні, наприклад cognitio dei experimentalis Томи Аквінського, то досягнутий у будь-який спосіб містичний досвід полягає в безпосередності переживання й уникає будь-якої комунікативності, тобто це "принципово несловесний досвід" [13: 48]. В. Джеймс у його структурі виділив такі складові: невисловленість (ineffability) – адекватний опис змісту неможливо здійснити за допомогою слів; інтуїтивність (noetic quality) – істина осягається через одкровення, осяяння, віщі сни, а ще приховує в собі відчуття авторитету / обраності на майбутнє; бездіяльність волі (passivity) – власна воля схоплена й утримується вищою силою; короткочасність (transiency) – триває недовго, а в проміжках між повторами змінює внутрішнє життя людини [17]. При цьому ваги набуває не сам процес, а результат, тобто безпосередній вплив такого досвіду на людину. Відтак містичне як джерело творчості пов'язане "зі специфічним хронотопом, внутрішнім осяянням, натхненням <…> втілює епістемологічні можливості богопізнання, осягнення космосфери" [10: 52–53].

Для екзальтованого чуття містиків рушійною силою була "безмежна любов, увільнена, наскільки на се позволяла людська вдача, від примішок усього тілесного, любов до бога і до людей" [15: 40]. Ця любов, як зауважив І. Франко, апелювала до протилежних чуттєвих регістрів: перша "відживлювала всі муки

спасителя, всі страждання його матері, громадила всі страховища і всі зітхання чистилища" [15: 40], тоді як друга "виявлялася світлими образами, словами, повними сердечного співчуття, щирості та пестощів, відчуванням свояцтва і братерства з усіма людьми, з усею природою оживленою й не оживленою" [15 : 40]. Кожна з них відповідно мала своїх репрезентантів: у першому варіанті – святий Домінікан Ґузман, а в другому – святий Франциск з Ассізи. Бажання духовного оновлення реалізувалось у нахилі до містики в розумінні Франциска Ассізького й творчості Данте, якому імпонувало голістичне бачення світу, тобто такого світу, де панує мир і Божий порядок. Обґрунтовані І. Франком засади розумінням містичного стосувалися середньовічної літератури, проте вони не втратили своєї значущості для наступних студій.

Аналогічні потрактування містить розвідка "Містична функція літератури та українська релігійна поезія" І. Качуровського, який тлумачить містичне як "почуття єдності індивіда з Абсолютом; воно, – як і всі явища в житті людства, – підвладне законові хвиль, чи коливань: у добу спокою й добробуту занепадає, маліє й міліє, у часи катастроф – поширюється й поглиблюється" [9: 676]. І хоча під "світлом Середньовіччя" (І. Качуровський) розуміють візантійський, романський і готичний архітектурні стилі, усе ж неможливо оминути впливу на красне письменство. Дослідник виділив три групи містичних жанрів літератури: першу групу становлять загальні жанри, що апробовані в більшості літератур (молитва, гімн, заклинання, присяга); до другої належать локальні жанри, для яких обмежувальним чинником стає або народ, або релігійні вірування (гебрейський псалом, буддійська джатака, суфійська притча, тамільські пурани); до третьої – жанри, що наявні в різних літературах, але обмежені історичним періодом (містерії, міраклі, релігійна драма) [9: 678].

Для європейської й слов'янської літератур поступово став авторитетним християнський містицизм. Наразі не потребує доведення факт глибокої внутрішньої спорідненості ідей Г. Сковороди "з наймаркатнішими представниками старохристиянської та німецької містики" [16: 349]. Закцентувавши на двох основних містичних моментах у житті митця – "сон, що відштовхнув його від світу (1758 р.), та перше його містичне переживання (1770)" [16: 350], Д. Чижевський ствердив, що Г. Сковорода пройшов усі ступені містичного переживання: "очищення" душі – "просвітлення" – "екстаз". Розуміння Г. Сковородою містичного корелювалось із західноєвропейською середньовічною традицією, що передбачало, за спостереженнями У. Еко, пошуків притулку в споглядання Письма або в насолоді внутрішніми ритмами душі, яка перебуває в стані благодаті. "Єство містики – в практичній сфері" [16: 348], вона сприяє виходу людини за межі власного єства й зближення з божественним буттям: "містик *бачить* Бога" – "містик *з'єднується* з Богом" – "містик *обожується"* [16 : 353]. Таке розуміння містичного письменник інтегрував у літературні твори, репрезентувавши його через комплекс художніх символів, які поділяють на три семантичні групи: перша – представляє антиномії щодо існування Бога, світу й людини; друга – кодує діалектику світового та індивідуального життя; третя – відображає тісний зв'язок і водночас глибинний розрив між Богом і людиною. Містичнописьменницькій діяльності Г. Сковороди, за Д. Чижевським, властиві універсалізм й антитетичність, символіка та емблематика, коловорот, біблійні тлумачення, візії Бога та єднання з ним в екстазі.

Згадаймо також вплив містичних роздумів Е. Сведенборґа на романтиків (Новаліс) чи символістів

(Ш. Бодлер). У цьому контексті доцільно закцентувати на міркуваннях В. Блейка, для котрого література, як і малярство, – це "засіб фіксації містичного досвіду", лірика – "індивідуальна мова містичного акту", а оскільки "простір містичної практики безмежний", то "знаходимо екзотичні локуси та етноси (вітчизна як місце народження й держава громадянина імперії)", бачимо конкретні події "у вічності, єдності всіх реальних і сакральних хронотопів" як "мотив містичної битви в Універсумі, після якого постає новий світ" [цит. за: 8]. Невід'ємною складовою творів В. Блейка стали два протилежні стани людської душі: невинності, що символізує ідеалізований минулий час – Золота доба (антична міфологія) чи Рай (християнська культура), та досвіду, що кодує першу провину людини – Падіння й наступні життєві колізії. У його всесвіті в єдине ціле поєдналися Бог і людина, Рай і Адам, добро і зло, невинність і досвід.

Погоджуємось із твердженням Н. Висоцької, що в сучасному літературознавстві поняття "містичного" вживається як у вузькому значенні (у контексті вище зазначеного), так і в ширшому, що зумовлює низку тлумачень [3: 4]. Формуванню широкої дефініції, на нашу думку, сприяло кілька факторів. З одного боку, усвідомлюємо, що в розумінні містичного відбулися секуляризаційні процеси, спостерігаємо звільнення від релігійно-філософських смислових навантажень, натомість ваги набули антропологічно-психологічні й естетико-символічні тенденції. Тривалий час для аналізу містичного в літературному творі дослідники послуговувалися теоретичними напрацюваннями теології та релігієзнавства, однак сьогодні в літературознавстві набула ваги необхідність застосовувати "нові підходи до містичного, позаяк шукати релігійне в містичному є надзвичайно небезпечною вправою" [13: 28]. До того ж літературознавці, за спостереженнями О. Червінської, укотре опинились у парадоксальній ситуації, за якою "зображення містичного означає <…> відчуження від істинних релігійних засад – і навпаки" [13 : 20]. З іншого боку, доцільно враховувати історично зумовлене зростання зацікавленості й популярності загадкового, поетизованого, фантастичного світу, у якому свою імперативність утратили однозначні моральні судження, що підпорядковані релігійному змісту категорій добра й зла.

З'явився літературний твір з особливою атмосферою таємниці й жаху, присутністю в сюжеті інфернальних, надприродних сил і прикордонним хронотопом. Простежимо метаморфозу містичного зі способу самовідчуття у світі у формальний художній прийом [3: 6]. Цілком очевидно, що інтерпретація та рецепція містичного у творах романтизму різниться від містичного Е. По чи Г. Ф. Лавкрафта, а тим паче від містичного в сучасній художній літературі. Містичне в літературі зміцнило свої позиції, виникли множинні версії: одні з них ґрунтуються на тезі про містичне як складову авторської свідомості, тоді його функціонування у творі залежить від життєвого містичного досвіду автора (містичні події у біографії митця), від досвіду прочитання містичних текстів, від мети написання твору, а інші – на містичному, що затребуване читачем і закорінене в його (під)свідомості, тоді "спалахує" магічний реалізм латиноамериканської літератури або ж химерна проза української літератури. Цілком поділяємо позицію О. Гольник, яка в сучасній українській літературі виділила два типи репрезентації містичного. Перший спосіб репрезентації передбачає зображення містичного як герметичної системи, "яка об'єктивує внутрішній досвід митця (містичне як психофізичний стан) через систему символів і знаків, повторювальних мотивів", тоді як другий – "створення такого художнього образу, який дозволяє ірраціональне

сприймати як реальне, уникаючи алегоричності та символічності" [4: 59]. Як наслідок – містика трансформувалась у літературний метажанр, а містичне – у категорію метапоетики (О. Червінська).

У мовній репрезентації містичного спостерігаємо семантичне зближення з ‘фантастичним’, ‘надприродним’, ‘ірреальним’, ‘таємничим’, ‘примарним’. Зазначений семантичний ряд є предметом досліджень учених різних галузей наукового пізнання, набуває міждисциплінарного характеру, подекуди провокуючи до ототожнення понять. Проте, як вважає О. Червінська, "щоб увиразнити виміри містичного, нам необхідно свідомо уникати некритичних конструктів-ототожнень типу “містичне / сугестивне”, “містичне / ірреальне”, чи “готика / фентезі”, або ж “містичне / інфернальне”" [13: 35]. Тож спробуємо це зробити.

Родовим до поняття містичного є поняття фантастичного. Ц. Тодоров у праці "Introduction à la littérature fantastique" ("Вступ до фантастичної літератури") продовжив розвивати міркування своїх попередників щодо фантастичного, насамперед Л. Вакса, П.-Ж. Кастеса, Р. Каюа. Він акцентував на тому, що у творі фантастичне з’являється в ситуації непевності, коли потрібно обрати одне з двох можливих рішень: або це обман відчуттів, ілюзія, результат уяви, і тоді закони реального світу залишаються незмінними, або подія справді мала місце, вона є складовою частиною реальності, проте реальність підпорядкована невідомим нам законам. Відтак фантастичне – це вагання у виборі пояснення між природним і надприродним. Літературознавець у визначенні фантастичного жанру звернув увагу на дотримання трьох вимог: по-перше, художній текст повинен змусити читача розглядати світ персонажів як світ живих людей і відчувати коливання у виборі між природним і надприродним поясненням подій; по-друге, такі самі коливання може відчувати й персонаж, тобто роль читача наче довіряється персонажу, а самі коливання стають предметом зображення, однією з тем твору (за умови наївного прочитання реальний читач ототожнить себе з персонажем); по-третє, важливо, щоб читач дотримувався певної позиції щодо тексту: він має відмовитися як від алегоричного, так і від "поетичного" тлумачення [20: 28–45]. Як наслідок – отримуємо "потрійне ототожнення між імпліцитним читачем, оповідачем і персонажем-свідком" [14: 36].

Дослідник констатував, що фантастичне триває доти, доки існує вагання (l'hésitation) між природним і надприродним поясненням, але як тільки читач обере спосіб пояснення, то він поринає в дивовижне (l'étrange) або в чудове (le merveilleux). Аналогічні твердження маємо в "Літературознавчій енциклопедії", де зазначено, що фантастичним називають "дивно-незвичні образи чи уявлення, які не мають аналогів у дійсності", а також якщо йдеться "про особливий амбівалентний метод артистичного мислення, коли образ поєднує ознаки реального та уявного невластивим для них способом, тобто становить певну типологічну єдність, що призводить до одивнення" [10: 522].

За Ц. Тодоровим, події, зображені в такому творі, можна назвати надприродними. Окреслюючи особливості фантастичної літератури в згаданій праці, літературознавець тлумачить фантастичне як помежів’я між дивовижним і чудовим. Звернувшись до категорій "реальність" і "час", він здійснив їх семантичне розрізнення: літературний твір, у якому незрозумілі факти надприродного отримують раціональне пояснення, тлумачаться відповідно до законів природи, зводяться до вже відомого, до досвіду, тобто до минулого часового континууму, потрапляє до категорії дивного (дивовижне = пояснюється); твір, у якому пояснення відбувається теж на

засадах раціональності, але через інструментал інших законів, які не визнає сучасна наука, а невідомий, небачений досі феномен ще має відбутися, тобто маємо справу з майбутнім часом, маркується як такий, що належить до категорії чудового (чудове = допускається); фантастичне своїм джерелом має момент сумніву й позначає вагання, існування котрих фіксує теперішній час (фантастичне = баланс перетину попередніх) [20: 46–62].

Як вважає Т. Єфименко, на функціональному рівні спільним для фантастичного та містичного є те, що їх визначають "як феномен, пов'язаний із мотивом таємниці, вірою в надприродне, ірраціоналізмом як певним способом пізнання дійсності, що ґрунтується на створенні атмосфери нагнітання страху перед невідомим" [7: 44]. Відповідно до структуроутворювальних компонентів літературного твору додаються таємниче, надприродне. Зокрема, останнє набуло актуальності для тих творів, де зображено балансування між природним / надприродним, гру на межі реальне / ірреальне. У літературознавстві завдяки публікації В. Скотта "On the Supernatural in Fictitious Composition; and particularly on the works of Ernest Theodore William Hoffmann" ("Про надприродне в художньому творі, зокрема, у творах Ернеста Теодора Вільяма Гофмана") [19] категорія надприродного отримала статус жанрового маркера. Як відомо, тяжіння до нього зумовлено природою людини. Історії про надприродне стали простором для літературних експериментів, щоразу витримуючи тиск невтомного реалізму, верифікацію науковими досягненнями, долаючи легковажність і розчарування людини. На відміну від чудового, якому властива позитивна конотація, надприродне отримало негативну конотацію [11: 201], адже події надприродного здебільшого незрозумілі, а страх суттєво збільшує межі впливу й наслідків. Страх перед невідомим виконує функцію каталізатора надприродного. До речі, такими ж міркуваннями розпочав своє дослідження Г. Ф. Лавкрафт "Supernatural Horror in Literature" ("Надприродний жах в літературі") [18], у якому з перших рядків зазначив, що найдавнішим і найсильнішим видом страху є страх перед невідомим.

Зважаючи на те, що відсутній жанр, який би охопив усі літературні твори, у яких міститься надприродне, Ц. Тодоров вважав, що надприродне як літературна категорія є нерелевантним, адже обсяг поняття виходить за межі літератури. На його думку, у літературному творі надприродне виконує такі функції: прагматичну, за якою надприродне страшить і тримає в напрузі читача; семантичну, що забезпечує маніфестацію надприродного, воно конституює власний прояв, самопозначає себе; синтаксичну, через котру надприродне постає складовою розгортання оповіді [20]. Синтаксична функція порівнян з двома попередніми більше пов'язана з усім літературним твором. Поза тим і В. Скотт, і Ц. Тодоров звертали увагу на його міру в тексті, адже надмір і настирливе повторення нівелюють зацікавленість читача.

Отже, містичне не тотожне фантастичному: воно "виповнюється об'єктивним змістом" і "відрізняється від фантастики, що має доцільну вигадку" [10: 52]. За міметичністю "фантастика передбачає цілеспрямоване вигадування, явну вигадку; містика переживається суб'єктом як достеменна дійсність, хоча вона і набуває найдивніших форм" [5: 7]. Містичне виникає внаслідок "*впливу* тексту на рецептивне відчуття потаємного, харизматичного, потойбічного" [13: 35]. У літературному творі актуалізовано відповідний художній дискурс, основними рисами якого є міфологічність, амбівалентність і філософічність [12: 276]. Завдяки першій рисі маємо повернення до принципів міфологічної свідомості, "первісного" мислення (К.–Л. Строс),

тобто мислення, що впорядковує хаотичну дійсність і узгоджується із системою архаїчних міфологічних вірувань. Міфологеми, архетипи, фольклорні образи активізують сакральні знання про світ, надприродні сили розуміють як невід'ємну його складову. Амбівалентність містичного художнього дискурсу досягається через одночасну присутність у тексті містичного (ірраціонального) та логіко-раціонального пояснень, через рух думки між протилежними поняттями, через єдність натуралістичного зображення дійсності повсякдення й фантастично-чудесної стихії. Філософічність живиться жагою пізнати світ, ґрунтується на інтелектуальній грі, метафоричності та інтертекстуальних ремінісценціях.

Також варто наголосити, що містичне в літературному творі може виконувати як деструктивну, так й апотропеїчну функцію. На думку Р. Мниха, у процесі інтерпретації літературного твору містичне набуває термінологічного статусу й виражає його ідейно-символічний сенс [13: 49]. Літературознавець виділив три групи містичних символів. До першої групи належить числова символіка, адже числу властива функція організувального начала світу, ним долали хаотичність й деструктивність, ним націлювали на розвиток. Наприклад, за фольклорною числовою символікою, три кодує боротьбу та єдність протилежностей (трикратне випробування героя, трикратне плювання через плече під час ворожіння, три дороги, спів третіх півнів); а за християнською символікою число сім уособлює довершеність і повноту (сім днів творення світу, сім таїнств, сім смертних гріхів, семиголовий дикий звір). Друга група представлена кольоровою символікою, котра також не є сталою, може втрачати первинний зміст і набувати нового. У структуруванні світу кольорові позначення виконували функцію маркера, допомагали орієнтуватись як у реальному, так і міфологічному чи релігійному часопросторі. Універсальній кольоровій тріаді "білий – червоний – чорний" (В. Тернер) притаманний символічний і магічний сенс. Якщо спочатку білий колір асоціювали з потойбічними силами й смертю, ототожнювали з жіночими божествами, божествами сонця й неба, то в християнській традиції він символізує світло, чистоту, цнотливість, високі помисли, кодує сакральне, позитивне. У давні часи чорний колір символізував те, що було до життя (зорана земля), і те, що буде після нього (ніч), уособлював темряву, підземне царство; під впливом християнства він перебрав на себе функцію кольору жалоби, почав асоціюватися зі смертю, набув негативної конотації, кодував профанне, земне. На відміну від попередніх кольорів, сталим є символічне навантаження червоного кольору, який дуалістичний за своєю природою: він є кольором життя, молодості, родючості, розмноження, а також кольором вогню, крові, смерті. Третю групу становить комплекс символів, що пов'язані з містичними мотивами конкретної містичної культурної традиції (наприклад, містика Я. Беме чи М. Екгарта). Як зауважив Р. Мних, тоді "містичні мотиви пов'язані з символікою життя та смерті, а також символами пізнання світу і сенсу життя людини" [13: 54], їх інтерпретація детермінує потребу враховувати історичний контекст. За допомогою проаналізованих груп символів в літературному творі формуються й посилюються містичні сенси.

Висновки й перспективи для подальших досліджень. Отже, розглянутий матеріал підтверджує, що дослідження функціювання містичного в літературному творі зберігає свою актуальність. Зв'язок між містичною традицією та літературним текстом має тривалу історію. Розтлумачення містичного передбачає застосування різних підходів: релігійного, антропологічно-психологічного,

естетико-символічного, літературознавчого. Розуміння його в контексті першого підходу обґрунтовано в напрацюваннях І. Франка, Д. Чижевського, І. Качуровського, а в інших – у дослідженнях О. Вещикової, Н. Висоцької, О. Гольник, Р. Мниха, О. Червінської. Містичне в літературному творі не можна втиснути в єдиний corpus, у єдину цілісність. Наявність цього компонента можлива в будь-якому літературному жанрі, особливо в сучасній літературі, що орієнтована на "фундаментально містичну конституцію сучасної свідомості" (М. Вагнер-Егельгааф). Містичне реалізується через зміст твору, його звучання, візуальність або настроєвість, форма його репрезентації – символи, яким властивий міфопоетичний характер. Подальші дослідження містичного видаються перспективними, оскільки дають змогу увиразнити "контури та парадокси містичного" (О. Червінська), усвідомити специфіку його інтерпретації та рецепції, дослідити метажанрові дифузії містичного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вещикова О. С. Категорія містичного: науковий дискурс і репрезентація в сучасній прозі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія.* 2017. № 76. С. 129–133.
2. Вещикова О. С. Наративні стратегії містичного у художньому творі (на матеріалі прози В. Шевчука, Г. Пагутяк, В. Даниленка): автореф. дис. … канд. філол. наук. Миколаїв, 2017. 20 с.
3. Висоцька Н. О. Містичне як прийом: постмодерні примари Хайгейтського цвинтаря. *Питання літературознавства.* 2011. Вип. 83. С. 3–14.
4. Гольник О. О. Художні прийоми містичного (на матеріалі романів О. Ільченка "Місто з химерами" та В. Даниленка "Кохання в стилі бароко"). *Наукові праці: науково-методичний журнал. Серія: Філологія. Літературознавство.* 2016. Т. 276. Вип. 264. С. 58–63.
5. Горбонос О., Карюхіна А. Містичний світ як складова простору художньої літератури: історико-культурологічний аспект. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки.* 2015. № 1 (9). С. 6–10.
6. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 3: Кора–М / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, А. Д. Пономарів, Н. С. Родзевич, В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов, А. М. Шамота. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1989. 553 с.
7. Єфименко Т. М. Засоби вираження лінгвістичних категорій фантастичного, містичного, таємничого в англійських готичних романах XVIII ст. *Одеський лінгвістичний вісник.* 2015. Вип. 5 (2). С. 43–47.
8. Зелінська Л. Містицизм в європейській літературі. Епоха після Просвітництва. URL: https://www.medievist.org.ua/2014/02/blog-post_19.html (дата звернення: 23.05.2024).
9. Качуровський І. Променисті сильвети: зб. ст./ авт. передм. М. Слабошпицький. Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2008. 766 с.
10. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ "Академія", 2007. 624 с.
11. Мацапура Л. В. Категория сверхъестественного в готической прозе: теоретический аспект. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* 2012. Вип. 30. С. 200–203.
12. Першин Є. В. Містичний художній дискурс: жанрові особливості й мовна специфіка. *Записки з українського мовознавства.* 2020. Вип. 27. С. 273–282.

13. Поетика містичного: колективна монографія / [Н. О. Висоцька та ін.; упоряд. О. Червінська]. Чернівці: Рута, 2011. 320 с.
14. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе / перекл. з франц. Є. Марічева. Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2006. 162 с.
15. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Т. 12: Поетичні переклади та переспіви / [ред. тому Д. В. Затонський; упоряд. та комент. В. І. Шевчука. Київ : Наукова думка, 1978. 727 с.
16. Чижевський Д. Філософські твори у 4 т. Т. 1: Нариси з історії філософії на Україні. Філософія Григорія Сковороди. / Під заг. ред. В. С. Лісового. Київ: Смолоскип, 2005. XXXVIII, 400 с.
17. James W. The Varieties of Religious Experience. URL: http://www.gutenberg.org/files/621/621-h/621-h.html#toc15 (дата звернення: 23.05.2024)
18. Lovecraft H. P. Supernatural Horror in Literature. URL: https://www.hplovecraft.com/writings/texts/essays/shil.aspx (дата звернення: 20.05.2024)
19. Scott W. On the Supernatural in Fictitious Composition; and particularly on the Works of Ernest Theodore William Hoffmann. *Foreign Quarterly Review*. 1827. V. 1. № 1. P. 60–98.
20. Todorov T. Introduction à la littérature fantastique. Paris: Editions du Seuil, 1970. 192 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Veshchykova, O. S. (2017). Katehoriia mistychnoho: naukovyi dyskurs i reprezentatsiia v suchasnii prozi. [The Category of Mystical: the Scholar Discourse and Representation in the Contemporary Prose]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia: Filolohiia*. № 76. Pp. 129–133. [in Ukrainian].
2. Veshchykova, O. S. (2017). Naratyvni stratehii mistychnoho u khudozhnomu tvori (na materiali prozy V. Shevchuka, H. Pahutiak, V. Danylenka) [The Narrative Strategies of the Mystical in Fiction (on the Prose by V. Shevchuk, H. Pahutiak, V. Danylenko)]: PhD (c) abstract. Mykolaiv. 20 p. [in Ukrainian].
3. Vysotska, N. O. (2011). Mistychne yak pryiom: postmoderni prymary Khaiheitskoho tsvyntaria. [The Mystic as Reception: The Postmodern Ghosts of Highgate Cemetery]. *Pytannia literaturoznavstva*. Iss. 83. Pp. 3–14. [in Ukrainian].
4. Holnyk, O. O. (2016). Khudozhni pryiomy mistychnoho (na materiali romaniv O. Ilchenka "Misto z khymeramy" ta V. Danylenka "Kokhannia v styli baroko"). [The Artistic Techniques of "Mystical" (Based on the Novels by A. Ilchenko "The City with Chimeras" and V. Danilenko, "Love in Baroque Style")]. *Naukovi pratsi: naukovo-metodychnyi zhurnal. Seriia: Filolohiia. Literaturoznavstvo*. Vol. 276. Iss. 264. Pp. 58–63. [in Ukrainian].
5. Horbonos, O., Kariukhina, A. (2015). Mistychnyi svit yak skladova prostoru khudozhnoi literatury: istoryko-kulturolohichnyi aspekt. [The Mystical World as a Component of the Space of Fiction: a Historical and Cultural Aspect]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia: Filolohichni nauky*. 2015. № 1 (9). Pp. 6–10. [in Ukrainian].
6. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]: in 7 vol. Vol.3: Kora–M (1989). / ed. By O. S. Melnychuk , V. T. Kolomiiets, T. B. Lukinova, V. H. Skliarenko, O. B. Tkachenko; Ukladachi: R. V. Boldyriev, V. T. Kolomiiets, T. B. Lukinova, O. S. Melnychuk, H. P. Pivtorak, A. D. Ponomariv, N. S. Rodzevych, V. H. Skliarenko, I. A. Stoianov, A. M. Shamota. AN URSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. Kyiv: Naukova dumka. 553 p. [in Ukrainian].

7. Yefymenko, T. M. (2015). Zasoby vyrazhennia linhvistychnykh katehorii fantastychnoho, mistychnoho, taiemnychoho v anhliiskykh hotychnykh romanakh XVIII st. [Means of Expressing the Linguistic Categories of the Fantastic, Mystical, Mysterious in English Gothic Novels of the 18th Century]. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk*. Iss. 5 (2). Pp. 43-47. [in Ukrainian].
8. Zelinska, L. Mistytsyzm v yevropeiskii literaturi. Epokha pislia Prosvitnytstva. [Mysticism in European Literature. The Era after the Enlightenment]. URL: https://www.medievist.org.ua/2014/02/blog-post_19.html (reference date: 23.05.2024). [in Ukrainian].
9. Kachurovskyi, I. (2008). Promenysti sylvety: zb. st. [Radiant Silhouettes: Art Collection] / foreword by M. Slaboshpytskyi. Kyiv: Vydavnychyi dim "Kyievo-Mohylianska akademiia". 766 p. [in Ukrainian].
10. Literaturoznavcha entsyklopediia [Literary Encyclopedia]: In 2 vol. (2007). Vol. 2. / Arranged by. Yu. I. Kovaliv. Kyiv: VTs "Akademiia". 624 p. [in Ukrainian].
11. Matsapura, L. V. (2012). Katehoryia sverkhestestvennoho v hotycheskoi proze: teoretycheskyi aspekt. [The Category of Supernatural in Gothic Prose: Theoretical Aspect]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka. Filolohichni nauky*. Iss. 30. Pp. 200–203. [in russian].
12. Pershyn, Ye. V. (2020). Mistychnyi khudozhnii dyskurs: zhanrovi osoblyvosti y movna spetsyfika. [The Mystic Literary Discourse: Genre Features and Linguistic Specifics]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*. Iss. 27. Pp. 273–282. [in Ukrainian].
13. Poetyka mistychnoho: kolektyvna Monograph [Poetics of the Mystical: a collective monograph]. (2011) / [N. O. Vysotska et all.; arranged by O. Chervinska]. Chernivtsi: Ruta. 320 p. [in Ukrainian].
14. Todorov, Ts. (2006). Poniattia literatury ta inshi ese [The Concept of Literature and Other Essays] / tranl. from French by. Ye. Maricheva. Kyiv: Vydavnychyi dim "Kyievo-Mohylianska akademiia". 162 p. [in Ukrainian].
15. Franko, I. (1978). Zibrannia tvoriv: in 50 vol. Vol.12: Poetychni pereklady ta perespivy [Collection of Works: in 50 volumes. Volume 12: Poetic Translations and re-singings] / [vol. ed. D. V. Zatonskyi; arrangement and comment by. V. I. Shevchuk. Kyiv: Naukova dumka. 727 p. [in Ukrainian].
16. Chyzhevskyi, D. (2005). Filosofski tvory u 4 t. T. 1: Narysy z istorii filosofii na Ukraini. Filosofiia Hryhoriia Skovorody [Philosophical Works in 4 vol. Vol. 1: Essays on the History of Philosophy in Ukraine. Grigory Skovoroda's Philosophy] / ed. by V. S. Lisovyi. Kyiv: Smoloskyp. XXXVIII, 400 p. [in Ukrainian].
17. James, W. The Varieties of Religious Experience. URL: http://www.gutenberg.org/files/621/621-h/621-h.html#toc15 (reference date: 23.05.2024). [in English].
18. Lovecraft, H. P. Supernatural Horror in Literature. URL: https://www.hplovecraft.com/writings/texts/essays/shil.aspx (reference date: 20.05.2024). [in English].
19. Scott, W. (1827). On the Supernatural in Fictitious Composition; and particularly on the Works of Ernest Theodore William Hoffmann. *Foreign Quarterly Review*. Vol. 1. № 1. P. 60–98. [in English].
20. Todorov, T. (1970). Introduction à la littérature fantastique. Paris: Editions du Seuil. 192 p. [in French].

Стаття надійшла до редколегії: 20.08.2024
Схвалено до друку: 25.11.2024